

O razmišljanjima E. Sicarda

Mr Ruža First-Dilić

Profesor Emil Sicard svojim *Razmišljanjima o postojanju i konceptu kućnih ekonomskih zajednica* produbljuje i znanstveno obogaćuje diskusiju o porodičnoj zadruzi, koju je pokrenula Redakcija ovoga časopisa u trobroju »Sociologije sela« 40—42. Uz Philipa E. Moselya, Emile Sicard je najvrsniji i najplodniji iznozemni istraživač ovog porodičnog oblika u južnoslavenskim zemljama. Stoga se u ravnopravnu raspravu s ovim znanstvenikom svjetskog ugleda moguće upustiti samo onda kada se raspolaže sa znanstvenim *mediumom probandi*, na osnovi kojeg se teze iznesene u članku Sicarda mogu pojasniti, i to ne u cilju njihova opovrgavanja nego verificiranja i daljnjeg razčlanjivanja.

Isključivo vođena namjerom da doprinesem klarificiranju koncepta porodične zadruge kao oblika kućne ekonomske zajednice, detaljnije bih se osvrnula na jedan od četiri konstitutivna i kumulativna uvjeta postojanja ovog porodičnog oblika. Riječ je o *zajednici autoriteta* — konstitutivnom elementu kojeg u definiciju zadruge unosi upravo g. Sicard.

Opravdana je kritička primjedba autorova da su interpretatori porodične zadruge često bili u zabludi, identificirajući nosioca autoriteta u porodičnoj zadruzi ili u kućnoj zajednici s njezinim starješinom, odnosno domaćinom, otuda izvodeći pogrešnu tvrdnju o postojanju patrijarhalne vlasti u porodičnoj zadruzi. No vrstan poznavalac zadruge zna da je vlast starješine dvojaka, i obuhvaća ograničena prava u vezi imovine zadruge i poslova u vezi s njom, te određena prava u odnosu na ličnosti zadrugara. Starješina je bio ovlašten da za zadrugu punovažno obavlja jedino akte upravljanja, ali nije imao vlast raspolaganja stožerom. On je predstavljao zadrugu u poslovima s trećima (rukovodi poslovima, brine o novčanim transakcijama, odgovara za njih, može otuđiti samo stvari manje vrijednosti)¹ te rukovodi domaćim poslovima na osnovi uobičajene podjele rada u zadruzi. Nasuprot tome, u stvarnopravnoj sferi odnosa *pater familias* je vlasnik cjelokupne porodične imovine te gospodar svih članova porodice. On je jedini u porodici koji ima pravnu i poslovnu sposobnost, a pripadalo mu je neograničeno pravo raspolaganja

¹ Usp. *Pravni leksikon*, Beograd, Savremena administracija, 1964. (pod »Porodična zadruga«, str. 656—658).

porodičnom imovinom. Nadalje, njegova je vlast doživotna, tj. prestaje jedino smrću, čak i onda kada je već star i bolestan, dok je funkcija starješine zadruge podložna reizboru od strane Savjeta kome starješina polaže račune. Istina je da je po Općem imovinskom zakoniku Crne Gore (1888. g.) starješina kućne zajednice imao veća prava od starješine po Srpskom građanskom zakoniku za područje Srbije i Makedonije (1844. g.), no po svojim ovlaštenjima kako u imovinskopravnim odnosima tako i u interpersonalnim odnosima u samoj zadruzi, starješina zadruge bio je daleko od *pater familiasa*.

No ne bih se mogla složiti s autorovom kvalifikacijom da u porodičnoj zadruzi postoji »zajednica autoriteta«, i to iz slijedeća dva razloga. Prvo, znamo da vrhovnu vlast u zadruzi ima zadružni savjet ili porodično vijeće, koje predstavlja skupštinu svih punoljetnih zadrugara i onih maloljetnih koji su oženjeni. Ovo je tijelo nadležno za obavljanje akata raspolaganja zajedničkom svojinom zadruge, zatim za vršenje funkcije disciplinskog arbitra i dr. Iz samog sastava savjeta, dakle, proizlazi da »svi (odrasli) odlučuju o svemu« u okviru određenog područja odlučivanja (prije svega, raspolaganja stožerom). A ako postoji takovo *zajedničko* odlučivanje, onda nema autoriteta! Drugim riječima, utvrditi da u ovom slučaju predleži »autoritet«, u najmanju je ruku *contradictio in adjecto* — što proizlazi iz definicije koncepta autoriteta.

Prema Maxu Weberu — kome se pripisuje da se prvi bavio proučavanjem društvene moći i autoriteta u sociološkom značenju, moć (kao koncept višeg reda) i autoritet (kao koncept nižeg reda) su prije svega koncepti društvene prirode i kao sociološke kategorije, postoje u odnosima među ljudima. *Moć* označava vjerojatnost da će jedan sudionik društvenog odnosa biti u položaju da provodi vlastitu volju unatoč otporu ostalih sudionika, dok je *autoritet* legitimno vršenje imperativne kontrole od strane jednog sudionika (monokratski autoritet) ili grupe sudionika (kolegijalni autoritet) u društvenom odnosu nad ostalim sudionicima.² Na ovom Weberovu shvaćanju moći i autoriteta većina sociologa porodice elaborirala je i empirijski verificirala koncept autoriteta, ističući njegovu društvenu, odnosno sociološku suštinu: *autoritet je društveni odnos koji postoji između članova jedne porodice, grupe, zajednice.*³

Otuda slijedi druga primjedba na autorov pojam »zajednice autoriteta«: suština autoriteta jest u kontroli međuljudskih odnosa (tj. ponašanja) a ne u kontroli stvarnopravnih odnosa. Stoga u slučaju demokratskog odlučivanja savjeta o svojini porodične zadruge ne može biti govora o »zajednici autoriteta«, nego o »zajednici raspolaganja«.

No imajući u vidu podjelu vlasti — ali samo nad ljudima — u porodičnoj zadruzi, čini se da bi koncept »zajednice autoriteta« bio održiv. I to, ukoliko bi se njime označavala kontrola ponašanja zadrugara od strane starješine, starješice i savjeta, kao nosilaca autoriteta u okviru točno definiranog područja ponašanja zadrugara. U prva dva slučaja (starješina i starješica) radi se o individualnim nosiocima, a u posljednjem (savjet) o kolegijalnom nosiocu. Svaki od ova tri »autoriteta« kontrolira određenu vrstu ponašanja zadrugara, ovisno o specijalizaciji svojih uloga. No specifična područja kompetentnosti

² Max Weber: *The Theory of Social and Economic Organization*, New York, The Free Press, 1969.

³ Spominjemo tek odabrane: Donald M. Wolfe: »Power and authority in the family,« in D. Cartwright, ed., *Studies in Social Power*, Ann Arbor, The University of Michigan, 1959 (pp. 99—117); Charles P. Loomis: *Social Systems*, Princeton, D. van Norstrand Co., Inc., 1960; Eugen Lupri: »Contemporary authority patterns in the West German family: a study in cross-cultural validation,« *Journal of Marriage and the Family*, Vol. 31, 1969, pp. 134—144.

pojedinih »autoriteta« međusobno su zavisna, pa je njihova kooperacija neophodna za održanje porodične zadruge kao društvenog sistema. Dozvolimo si ponavljanje već poznatog! U sferi interpersonalnih odnosa (ili poslova u vezi s ličnostima zadrugara) starješina vrši raspored poslova, prije svega muških zadrugara, staratelj je maloljetnim članovima zadruge i poslovno nesposobnim zadrugarima. Starješica (najčešće žena starješinova ili udovica umrlog starješine) organizira poslove ženskih članova zadruge, dok savjet sudi zadrugarima. Ova funkcionalna raspodjela autoriteta u konačnosti osigurava postojanje demokratskog tipa autoriteta u porodičnoj zadruzi, odnosno u kućnoj zajednici.⁴ Mišljenja sam da se o demokratskom odlučivanju u porodičnoj zadruzi može govoriti upravo zbog postojanja podjele autoriteta između triju nosilaca (savjeta, starješine, starješice), čime je bilo onemogućeno postojanje monokratskog autoriteta. U tom smislu je i opravdano i točno govoriti o *zajednici autoriteta*. No iz rasprave g. Sicarda je vidljivo da on zajednicu autoriteta nije tako konceptualizirao.

Zaključno bih izrazila nadu da će nastavak ove diskusije konačno odgovoriti na pitanje koji su uzroci nestajanja porodičnih zadruga, odnosno njihova razgrađivanja na strukturalno različite porodične i kućne oblike. Jer institut porodične zadruge ima i svoje *differentiae specificae* — dosada detaljno obrađene u domaćoj i stranoj znanstvenoj literaturi — u odnosu na ostale kako institute pravne zaštite tako i društvene (pod)sisteme. Stoga stereotipne tvrdnje o prodoru robnonovčane privrede u tradicionalnu agrarnu strukturu, ili o otvaranju seoskih i kućnih zajednica prema širem društvu i njihovom mijenjanju pod utjecajem društvenih promjena — suviše su uopćene a da bi bile dovoljne za eksplikaciju uzroka povijesnog smanjivanja broja porodičnih zadruga i strukturalne transformacije suvremenih kućnih zajednica. Uz to, nedovoljno je obrađena uloga zakonodavstva u nestajanju ili održavanju porodičnih zadruga. Iako je zakonodavstvo stare Jugoslavije definiralo porodičnu zadrugu i reguliralo pravne odnose u njoj (Srpski građanski zakonik od 1844, § 57 i § 507; Zakonik kneza Danila od 1855, čl. 47—58; Opći imovinski zakonik za Crnu Goru od 1888; Zakon o porodičnim zadrugama za Hrvatsku i Slavoniju od 1889, čl. IV, dopunjen Zakonom od 1902), ipak je svojom privatnopravnom koncepcijom i zaštitom prvenstveno individualnog vlasništva (naročito OGZ i SGZ) ubrzalo diobe. S druge strane, poslijeratno zakonodavstvo respektira pravno i životno naslijeđe, te prežicima porodične zadruge daje pravnu zaštitu, prije svega u oblasti stvarnopravnih odnosa. Tako je Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji od 1945. g. (izmjene i dopune od 1946. i 1948. g.) dao pravnu mogućnost da veće porodične zadruge imaju agrarni maksimum preko 35 ha obradivih površina. Zakon o poljoprivrednom zemljišnom fondu općenarodne imovine od 1953. g. smanjio je taj maksimum na preko 15 ha obradivog zemljišta. Nasljedna prava u vezi sa zaostavštinom člana porodične zadruge regulirana su Zakonom o nasljeđivanju od 1955. g. (čl. 154.), po kome se predviđa primjena općih principa o nasljeđivanju, ne praveći razlike između nasljeđivanja zadrugara i svakog drugog pravnog lica. Time naše zakonodavstvo ostaje u sferi *de lege lata*, priznavajući i štiteći specifičnosti porodične zadruge tek djelomično, i to samo onda kada je to neophodno za osiguranje egzistencije zajednice živih članova zadruge.

⁴ Na osnovi ovakve weberovske funkcionalne specijalizacije u odlučivanju Huntington je elaborirao svoj koncept demokratskog odlučivanja u porodici. (V. Robert M. Huntington: »The personality-interaction approach to study of the marital relationship.« *Marriage and Family Living*, Vol. 20, 1958, pp. 43-46.